

Saydullayev Shohruhjon Shuhratjon o'g'li

*O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti Siyosatshunoslik
yo'nalishi 2-kurs talabasi*

shohruhsaydullayev904@gmail.com Tel: 930737601

Khikmatov Fatkhulla Khabibullayevich

*O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti
Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD).*

fatkhulla_xikmatov@mail.ru

Annotatsiya: *Mazkur maqolada IX-XII asrlarda sharqda shakllangan Renessans davrining XIII asr boshiga borib inqirozga uchrash sabablari keltirilgan. Rivojlangan O'rta asr sharq renessansi inqiroz sabablarini o'rganishda g'arb sotsiologlaridan A.Toynbi, faylasuf va tarixchilaridan O.Shpengler, sharq tarixchi va faylasuflaridan Ibn Xaldun nazariyalari va ta'limotlaridan foydalanildi. Shuningdek, inqiroz sabablari XIII asrdagi Yaqin sharq, Markaziy va Janubiy Osiyo mintaqasidan kelib chiqqan holda o'rganildi.*

Navbatdagi ilmiy ishlarimizda, eng qadimgi sivilizatsiyalarning shakllanish, rivojlanish hamda inqirozga yuz tutishi sabablaridagi farqlar hamda o'xshashliklarni o'rganishga qaror qildik.

Kalit so'zlar: *sivilizatsiya, sivilizatsiyalar inqirozi, feodalizm, feodalizm inqirozi, ma'daniyat, feodal jamiyat, feodal davlat, ijtimoiy qatlam, sharq, sharq renessansi.*

THE CAUSES OF THE CRISIS OF THE DEVELOPED MEDIEVAL EASTERN RENAISSANCE

Abstract: *In our scientific work, we decided to study the differences and similarities in the reason for the formation, development and crisis of the oldest civilizations.*

Key words: *civilization, crisis of civilization, feudalism, crisis of feudalism, culture, feudal society, feudal state, social class, East, Eastern Renaissance.*

Kirish. Rivojlangan o'rta asr sharq renessansi inqirozi Markaziy va Janubiy Osiyo hududlarida kutilgan ilm-fan va texnika taraqqiyotini yo'qqa chiqardi. Mazkur hududlarda Xorazmshohlar davlati, Mo'g'ullar imperiyasi, Dehli sultonligi kabi davlatlarning muntazam olib borilgan urush siyosati, yirik logistika hisoblangan Buyuk ipak yo'lida savdo aloqalariga salbiy ta'sir qilmasdan qolmadi.

Insoniyat qadimgi sivilizatsiyasining shakllanishi, emperik jihatdan yondashilganda, siyosiy xarakterga ega ekanligini, ya'ni, insonlarning oziq- ovqatga, mol-mulklarini muhofaza qilishga, dehqonchilik faolyatini amalga oshirishga bo'lgan moddiy, biologik, ijtimoiy kabi ehtiyojlarni fuqarolik jamiyati shakllanishi orqali

qondirilganligida ko'rishimiz mumkin. Sababi har bir individ o'zi alohida yuqoridagi ehtiyojlarni qondirish kuchiga ega emasligi, ularda jamoalarga birlashish zaruratini yuzaga keltiradi. {1 }

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Rivojlangan o'rta asr sharq renessansi inqirozi sabablarini A. Toynbi „A study of history”, I.Khaldun „The Muqaddimah” , Shpengler „ „Закат Европы” asarlari asosida uch xil yondashuv bilan keltirishimiz mumkin.

Birinchi yondashuv, sivilizatsiyalarning sinishiga sabab bo'ladigan vertikal ixtiloflar, ya'ni aholining ijtimoiy guruhlariga bo'linishi va bir-birlariga nisbatan urush kayfiyatida bo'lishi oqibatida yuzaga keladi. {2 }

Ikkinchi yondashuv, har bir sivilizatsiya davriy xususiyatga egaligi, ya'ni tug'ilish, rivojlanish va tannazulga yuz tutishi kabi bosqichlarni bosib o'tish qonuniyati asosida vujudga keladi. {3 }

Uchinchi yondashuv, sharq sivilizatsiyasining shakllanishida muhim ro'l o'ynagan suv, oziq-ovqat, mol-mulk daxlsizligi kabi ehtiyojlar aholi ijtimoiy hayotining ajralmas qismiga aylangan edi {4 }. XIII asrda hukmron elita vakillari aholining yuqoridagi ehtiyojlaridan foydalanib, o'ziga qaram qilish siyosati kuchaydi.

Bir so'z bilan aytganda, inqiroz sabablari faqatgina ma'lum qonuniyatlar va nazaryalar orqali vujudga keldi, degan fikrdan yiroqmiz bu davrdagi feodalizm va qabila-urug'chilikning kuchayishi, tashqi dunyodan uzilish kabi stimullarni keltirishimiz maqsadga muvofiqdir.

Feodalizmning kuchayishi. Feodalizm shunday jamiyatki, unda hamma yer, mol-mulk hukmron elitaga tegishli bo'ladigan hamda ommani o'sha hukmron elitaga qul qiladigan, tarraqiyotga kata to'siq bo'ladigan jamiyatdir. Sharqqa dastlab feodalizm V asrda kirib kelgan hamda buning oqibatida dehqonlar, kadivarlar, kashavarzlar kabi ijtimoiy qatlamlarning paydo bo'lishiga olib kelgan. Lekin keyinchalik bu feodalizmning inqiroziga uchrashi sharqda ilk renessans shakllanishiga zamin yaratdi. IX asrda yirik yer egalari o'z yerlarini kadivarlarga ijaraga bera boshlashi natijasida kadivarlar ham qisman yer egasiga aylandi. Ular hosilning 1/3, 1/5 qismini soliq sifatida yer egalarga topshirganlar. Shundan so'ng odamlar kun o'tkazish uchun emas, yaxshi hosil olish uchun ko'proq mehnat qila boshlaganlar Tub joy aholisiga hos bo'lgan dehqonchilik ma'daniyati asta sekinlik bilan tikalana boshladi. {5 }

Ammo XIII asr feodalizmning kuchayishi asri bo'lib tarixga kirdi. Sababi Markaziy va Janubiy Osiyo hududida tashkil topgan Mog'ullar imperiyasi va Dehli sultonligi feodal jamiyatga asoslangan feodal davlat sifatida shakllandi. Dehli sultonligi Hindistonda musulmonlar tomonidan tuzilgan ilk feodal davlat bo'lib, hokimiyatni boshqarishda yerga egalik qilish, muhim o'rin tutgan. Hindistonning rojalarga bo'linib, mayda-mayda davlatlar tashkil topishi, aslida ham feodalizmning mahsulidir

Mo'g'ullar imperiyasi Markaziy Osiyoni istilo qilishi, bu hududda feodalizmning eski qoldiqlarini tikladi hamda tub joy aholisining dehqonchilik ma'daniyati so'nishiga

olib keldi. Chingizxon tomonidan o'g'illari (Jo'ji, o'qtoy, chig'atoy, tuli) ga hududlarni ulus(davlat) shaklida bo'lib berilganligi, odamlarni feodalizmcha ma'daniyatga moslashtirishi bilan birga ahoida dehqonchilik faolyati ishtiyoqini sussaytirdi.

Ijtimoiy qatlamga bo'linishi. Ilk sivilizatsiyalar paydo bo'lishi tarixiga nazar tashlasak, dastlab odamlarning dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullana boshlashi, ularning ijtimoiy qatlamlarga bo'linishiga chek qo'ydi. Sababi odamlarni dehqonchilik uchun zarur bo'lgan kanal qazish, suv chiqarish hamda mol-mulkni himoya qilish kabi zaruratlar, turli-xil qabilalardan iborat odamlar jamoasiga birlashtirdi. Oqibatda inson uchun qaysi qatlamga yoki qabilaga mansublik muhim kasb etmay qoldi{7 }.

XIII asrda sharq hududidagi Xorazmshohlar, Arab xalifaligi, Dehli sultonligi kabi davlatlarda odamlar ijtimoiy sinflarga bo'linishi nihoyatda kuchayib ketdi. Xususan Xorazmshohlar davlatida qipchoq, turkman, sadr(xorazmning tub joy aholisi) kabi qabila-urug'larga bo'linib, hokimiyatda muhim o'rin egallashga intilishi malakatni zaiflashishiga olib kelgan. Eng asosiysi, odamlar uchun hokimiyatda turgan shaxslarning qaysi urug'ga mansub bo'lishi, muhim ahamyat kasb etib qolgan edi. Asta sekinlik bilan odamlar psixologiaysiga qaysi urug'ga mansublik, boshqa urug'larga nisbatan nafrat va mensimaslik kabi g'oyalar singib ketgan edi{8 }.

Dehli sultonligidagi ijtimoiy sinflar(kasta, varna)ga ajralish azaldan meros bo'lib kelgan, lekin O.Shpengler hind sivilizatsiyasini eng qadimgi ma'daniyatlar o'chog'i sifatida ta'kidlaganligini hamda sakkizta madaniyat o'chogi(hind, bobil, vizantiya, rim, maya, yunon, misr, xitoy)sifatida e'tirof etganligini unutmasligimiz kerak.

Dehli sultonligi musulmonlar tomonidan boshqarilgan va davlat tarraqiy etgan davrga nazar solsak, asosan yangi yerlarni bosib olgan hamda feodal jamiyatga asoslangan davlat ekanligini ko'rishimiz mumkin. Mamlakatdagi musulmonlar va hindlar o'rtasidagi diniy ixtiloflar sultonlikda ilm-fan, san'at sohasidagi yutuqlarni cheklagan. Lekin, bu diniy ixtilofga Boburiylar hukmronligi davrida chek qo'yilgan(1526-1858). Shu sababli, Musulmonlar va hindlar hokimiyani boshqarishda birgalikda harakat qilishi, masjidlar bilan bir qatorda hind ibodatxonalarini ham qurilishi, diniy erkinlikning davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi davlatning sa'nat, ilm-fan, arxetektura, me'morchilik, haykaltaroshlik kabi sohalarida muhim yutuqlarga erishishiga zamin yaratdi.{9 }

Shunday ekan, sharq renessansi ma'lum qonuniyatlar asosida shakllandi va ma'lum bir qonuniyatlar asosida inqirozga yuz tutdi. Sharq sivilizatsiyasining yutuqlari keyinchalik XIV asrda g'arb tomonidan o'zlashtirilib, ilm-fan va texnika taraqqiyotida inqilob vujudga kelishiga zamin yaratdi va bu hozirgi kunga qadar g'arbning ta'lim, sog'liqni saqlash, ilm-fan, texnika sohalarida sharqdan ildamlab ketishiga sabab bo'ldi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Xulosa va tavsiaalar. Xulosa o' rinda aytishimiz joizki, rivojlangan o' rta asr sharq renessansi inqirozga uchrashi ham yuqorida ta' kidlagan qonuniyatlar ta' sirida yakun topdi. Xuddi inson organizimidek malum vaqt yashadi, rivojlandi va barham topdi.

Feodalizm va qabila-urug'chilikning kuchayishi, tashqi dunyodan uzilish kabi sabablar sharq renessansi inqirozini tezlashtirdi. Shu bilan birga hududda imperalistik siyosat olib borilishi o' zining salbiy ta' sirini ko' rsatmasdan qolmadi.

Davlatimiz uchinchi renessans poydevorini qurish ostonasida turar ekan, eng avvalo aholining ijtimoiy sinflarga ajralishiga sabab bo' lgan siyosiy institutlarni isloh qilish, ta' lim tizimidagi eskilik sarqitlaridan voz kechish maqsadga muvofiq bo' lardi.

REFERECES:

1. I.Khaldun “The Muqaddimah” “Bollingen series” 2005-y 101-b
2. A.Toynbee “Astudy of history” “DELL PUBLISHING CO inc” 1974-Y, 286-b
3. O.Шпенглер „Закат Европы” “Феникс” 1998-г 167-б
4. I.Khaldun „The Muqaddimah” „Bollingen series” 2005-y 107-b
5. A.Muhammadjonov „O'zbekiston tarixi” 2017-y 5-7-b
6. N.Nizomiddinov „Hindistonind qadimgi tarixi , diniy e' tiqodi” .Toshkent” 2014-y 210-b
7. B.Ahmedov „Tarixdan saboqlar” „Toshkent” 1994-y 418-b
8. И.Жабборов “Хоразмшохлар давлати”, Шарқ” 1999-й 33-б
9. N.Nizomiddinov “Hindistonind qadimgi tarixi , diniy e' tiqodi” Toshkent 2014-y 215-b